

Robert Borkowski

prof. nadzw. dr hab., Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

Od wojny do postnacionalizmu – kanadyjska tożsamość polityczna jako ewolucja antagonizmów narodowościowych

Wprowadzenie

Artykuł ma charakter eseju politologiczno-historycznego, z założenia prezentując jedynie przyczynkarski charakter w szerszej dyskusji na temat rozwoju społecznego krajów, w których na bieg historii politycznej i społecznej w sposób istotny i nieodwracalny wpłynęły konflikty zbrojne. Przykładem tego rodzaju konfliktu wywierającego dalekosiężne skutki jest amerykańska wojna secesyjna, której wynik zdeterminował kierunek ewolucji ustroju politycznego i społecznego Stanów Zjednoczonych. Podobnie konflikt brytyjsko-francuski, rozgrywany nie tylko na kontynencie europejskim, lecz i północnoamerykańskim, dał w efekcie narodziny państwowości Kanady. Autor ma nadzieję, że niniejsza, skromna w istocie refleksja wpisuje się w prowadzony współcześnie dyskurs wokół poszukiwania prawidłowości dotyczących źródeł sukcesów lub klęsk w procesach stabilizacji i odbudowy obszarów pokonfliktowych. Dociekanie przyczyn fiaska niektórych działań militarnych i politycznych skłania do podjęcia studiów historycznych nad skutkami minionych wojen, zbadania czynników społeczno-ekonomicznych oraz demograficznych, mogących wywierać wpływ na podsycanie lub łagodzenie konfliktów, a także uwarunkowań religijnych i kulturowych, jak również politycznych, tj. polityki państw zaangażowanych w podsycanie konfliktów. Powstaje pytanie, czy w ogóle możliwa jest konceptualizacja modelu efektywnej stabilizacji obszarów pokonfliktowych, zważywszy wielość występujących uwarunkowań.

Na marginesie rozważań dotyczących przeszłości Kanady warto podkreślić znaczenie demograficznych czynników genezy wojen i konfliktów, w tym Demograficznego Indeksu Wojen (DIW) Heinsohna, będący miernikiem korelacji między wzrostem liczby ludności i intensywnością przemocy¹. Niemiecki socjolog i ekonomista Gunnar Heinsohn dowiódł, że główną przyczyną wojen, rozwoju ruchów zbrojnych i rewolucyjnych oraz terroryzmu jest wysoki odsetek młodych mężczyzn w populacji krajów słabo rozwiniętych. Indeks opiera się na analizie tzw. *youth bulge* („przewaga młodzieży”), czyli proporcji liczby młodych mężczyzn w przedziale wieku 15–19 w stosunku do mężczyzn w wieku 55–59. W krajach o wysokiej dzietności o jedno miejsce w systemie społecznym po starszym pokoleniu ubiega się kilka młodych osób, a tylko jedna z nich finalnie zajmie pozycję w systemie społeczno-gospodarczym – reszta ma do wyboru walkę zbrojną o zmianę systemu lub emigrację. Im wyższa wartość wskaźnika, tym większe prawdopodobieństwo wybuchu konfliktu w społeczeństwie oraz dłuższy czas trwania walk. Tym samym błędny byłby pogląd o decydującej roli idei politycznych i religijnych jako głównego czynnika pojawiania się przemocy i poświęcania życia w walce zbrojnej. Społeczeństwa o wysokim wskaźniku Heinsohna nazywane są heroicznymi (tj. zdolnymi do wojny i walki, gdzie niska jest wartość życia ludzkiego), z kolei te o niskim wskaźniku Heinsohna określa się mianem postheroicznych. To kolejna konceptualizacja współczesności obok używanych od dawna kategorii pojęciowych społeczeństw ponowoczesnych, postindustrialnych, konsumpcjonistycznych i hedonistycznych, w których życie ludzkie jest wartością nadrzędną. Wykorzystanie DIW w badaniach historii wojen byłoby zapewne użytecznym narzędziem wzbogacającym możliwości wyjaśniania ram, czasowych i dynamiki konfliktów zbrojnych.

Negatywne doświadczenia społeczeństw, które w sytuacji rozpadu państwowości zostały pozostawione własnemu losowi i nie były zdolne do wykreowania stabilnego porządku ustrojowego, prawnego, gospodarczego i społecznego, są aż nadto wymownym przykładem generowania zagrożeń bezpieczeństwa w skali globalnej. Przykładów obojętności i wycofania się mocarstw z udzielania pomocy, jak również przykładów brutalnej ingerencji w wewnętrzne procesy zachodzące w krajach, które były przedmiotem rywalizacyjnej gry (wojny, interwencje, handel bronią etc.), historia XX i początków XXI stulecia dostarcza aż nadto. Należą do nich m.in. rozdierany konfliktem wewnętrznym Afganistan (po 1989 r.) czy Somalia po wyniszczających wojnach w rogu Afryki (po 1991). W przeszłości brak konsekwencji mocarstw w polityce stabilizowania sytuacji po zakończeniu I wojny światowej w Niemczech weimarskich doprowadził do powstania III Rzeszy i wybuchu kolejnej wojny światowej. Z kolei stabilizację sytuacji w Japonii oraz powojennych Niemczech należy uznać za realizację w pełni udanych projektów przemian politycznych i społecznych, które w efekcie korzystnie wpłynęły na stabilizację świata. Problem stabilizacji, odbudowy i rozwoju krajów wychodzących z wyniszczających konfliktów zbrojnych można rozpatrywać nie tylko w krótkiej perspektywie temporalnej – jako dążenie do zaprowadzenia pokoju i ustanowienia nowego ustroju politycznego. W dłuższej perspektywie czasowej jest to także kwestia integracji społecznej, wygenerowania dla jej osiągnięcia

¹ Zob. G. Heinsohn, *Söhne und Weltmacht: Terror im Aufstieg und Fall der Nationen Gebundene Ausgabe*, Orell Füssli, Zurich 2003 oraz J.A. Goldstone, E.P. Kaufman, M.D. Toff, *Political Demography: How Population Changes Are Reshaping International Security and National Politics*, Paradigm Publishers, Boulder–London 2012.

odpowiednio wysokiego poziomu legitymizacji władzy, dynamiki rozwoju gospodarczego oraz modernizacji społecznej.

Antagonizmy narodowościowe w rozwoju kanadyjskiej wielokulturowości

Kanadyjska państwowość liczy zaledwie półtora stulecia – w roku 2017 kraj klonowego liścia świętował 150-lecie swego istnienia. Postrzeganie Kanady w sposób powierzchowny, niepogłębiony studiami nad rozwojem historycznym tego kraju, skłania do przyjęcia stereotypu dobrobytu, stabilności i spokoju społecznego. Obraz ten burzy jednak wiedza o genezie kanadyjskiej państwowości, u podstaw której legła wojna i długotrwały konflikt anglofońsko-frankofoński². Pamięć rywalizacji, konfliktów i wojen jest wciąż tak silna – podkreślają M. Buchholtz i E. Sojka – że dwa narody, postrzegające się jako założyciele państwa, nigdy nie stopiły się w jednolitą wspólnotę polityczną³. *La belle province*, czyli frankofoński Quebec oraz ROC (*Rest of Canada*) są bowiem wciąż wspólnotami nastawionymi do siebie rywalizacyjnie. Historia Kanady i jej kultury politycznej stanowi dzieje ciągłego redefiniowania pojęcia narodu, państwowości i tożsamości politycznej. Istota trwałości państwa jest – jak zauważa W. Kitler – wobec różnych przeciwieństw uwarunkowana trwałością poczucia tożsamości narodowej (państwowej) zamieszkującego go narodu, będącego połączeniem często różnych etnicznie i kulturowo grup narodowościowych, chcących żyć na wspólnym terytorium w imię osiągnięcia celów niemożliwych do zrealizowania w samodzielnym działaniu⁴. Naród to wszakże wspólnota wyobrażona, a na treści i formy masowych wyobrażeń wpływ mają w pierwszym rzędzie wydarzenia z przeszłości, czyli uwarunkowania historycznego rozwoju. Pamięć o wojnach brytyjsko-francuskich legła u podłoża osi konfliktu konstruującego tożsamościowy dyskurs w skali całej Kanady. W epoce masowego komunikowania charakteryzującej się współcześnie „gęstością” mediów – a więc szybkością i objętością przekazu – wpływ politycznej propagandy na przebieg socjalizacji politycznej może być znacznie poważniejszy niż w przeszłości. Tym samym jednym z celów inżynierii społecznej może być podjęcie prób rekonstrukcji tożsamości, opartej między innymi na kreowaniu nowych mitów politycznych, co współcześnie elity kanadyjskie zdają się czynić.

Początki konfliktu pomiędzy frankofońską i anglofońską ludnością Kanady sięgają brytyjsko-francuskiej wojny o terytorium Kanady, w wyniku której Brytyjczycy uzyskali w 1760 r. kontrolę nad istniejącym od 1541 r. terytorium Nowej Francji i nad ludnością *canadiens*, anektując francuskie terytoria. Konflikt zbrojny między europejskimi

² Zob. monografie poświęcone historii Kanady: J. Grabowski, *Historia Kanady*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2001; P. Wróbel, A. Wróbel, *Kanada*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2000 oraz H. Zins, *Historia Kanady*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1975.

³ Zob. M. Buchholtz, E. Sojka, *Wstęp. Od idei państwa narodowego do obywatelskiego. Dylematy tożsamościowe*, [w:] *Państwo – naród – tożsamość w dyskursach kulturowych Kanady*, red. M. Buchholtz, E. Sojka, TAIWPN Universitas, Kraków 2010, s. 5–14.

⁴ W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP – podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2011, s. 18 oraz A. Reczyńska, *Historyczne uwarunkowania kultury kanadyjskiej*, [w:] *Państwo – naród – tożsamość...*, op. cit., s. 17–40.

metropoliami zakończył się klęską Nowej Francji w 1759 r.: traktat paryski z 1763 r. przyznawał francuskie terytoria Brytyjczykom. Wojna odcisnęła trwałe piętno na wzajemnych stosunkach ludności anglo- i francuskojęzycznej, utrwalając wzajemny antagonizm. Dominacja anglosaska nad społecznościami frankofońskimi nasiliła się szczególnie po amerykańskiej wojnie o niepodległość, kiedy to w granicach dzisiejszej Kanady osiedliła się znaczna liczba lojalistów emigrujących z nowopowstałych Stanów Zjednoczonych⁵. Wewnątrzkanadyjskie napięcia pobudzały aspiracje Waszyngtonu do powiększenia terytorium amerykańskiej federacji kosztem sąsiada z Północy, co stało się powodem amerykańskich inwazji na Kanadę w latach 1812–1814. Wobec zewnętrznego zagrożenia i możliwości secesji frankofonów, celem Anglików stało się narzucenie kultury anglosaskiej oraz swojego porządku prawnego i społecznego a więc „uanglosasienie” kolonistów francuskich, ci zaś w obliczu dominacji przyjęli postawę zachowania kultury francuskiej, nazwaną w XIX stuleciu ideologią przetrwania (*la survivance*).

Powojenna stabilizacja oznaczała wówczas długotrwałą izolację społeczności frankofońskiej, dając w efekcie opóźnienie procesów modernizacyjnych w Quebecu i podtrzymując antagonizm obu narodów, co zaowocowało późniejszymi dążeniami separatystycznymi Quebeczyków. W następstwie traktatu paryskiego wprowadzono angielską administrację, a francuscy kupcy ulegli marginalizacji, wyparci z rynku przez angielskich. Wobec fiaska asymilacji ludności frankofońskiej i w obawie przed rebeliami, a zwłaszcza przed możliwością opowiedzenia się po stronie Stanów Zjednoczonych, Brytyjczycy przyjęli w 1774 r. tzw. Akt Quebecu. Na jego mocy wprowadzono dualizm prawny w postaci równoległego funkcjonowania angielskiego systemu prawa karnego oraz francuskiego systemu prawa cywilnego. W ten sposób frankofoni uzyskali gwarancję szeregu praw i swobód obywatelskich. W prowincji wytworzył się również dualizm kulturowy: w sferze językowej, społeczno-gospodarczej oraz w sensie demograficznym. Miasta zasiedlane były przez ludność anglofońską, podczas gdy wieś i gospodarka rolna z systemem senioralnym pozostały domeną frankofonów.

Przyjęta w 1791 r. konstytucja sankcjonowała istniejący dualizm kulturowy i dzieliła kraj na Dolną (Quebec) i Górną (Ontario) Kanadę. W XIX stuleciu Kanada była widownią zrywów powstańczych wymierzonych przeciwko anglofońskiej supremacji. Klęska Rebelii Papineau w 1837 r., czyli serii wystąpień zbrojnych przeciwko brytyjskiej potędze kolonialnej, była dla francuskojęzycznego społeczeństwa kanadyjskiego kluczowym wydarzeniem, umacniającym ideologiczną i instytucjonalną pozycję Kościoła katolickiego, a także petryfikującym ideową oraz polityczną wrogą separację frankofonów-katolików od anglofobów-protestantów. Z kolei powstanie Metysów w latach 1869–1870 oraz Metysów i Indian Kri w 1885 r. pod przywództwem Louisa Riela pociągnęły za sobą brutalną politykę wynaradawiania Indian oraz Inuitów. Do dziś skutkuje to negatywnym stosunkiem rdzennych narodów, czyli Indian (zwanych obecnie *First Nations*), Inuitów i Metysów do władz w Ottawie⁶. Wrazem złagodzenia polityki Anglosasów i uznania praw frankofonów przez monarchię

⁵ Zob. J. Zakrzewski, *Ameryka kanadyjska*, Wydawnictwa Radia i Telewizji, Warszawa 1988, s. 9.

⁶ Szerzej na ten temat zob. I. Rycerska, *Grupy narodowe i etniczne w systemie politycznym Kanady*, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2003.

było wprowadzenie od roku 1849 zasady odczytywania mowy tronowej w Quebecu w dwóch językach. W 1841 r. zjednoczone posiadłości brytyjskie w Ameryce Północnej określono mianem „Prowincji Kanady”, a od 1866 r. – „Dominium Kanady”. W 1867 r. przyjęto konstytucję, czyli tzw. Akt Brytyjskiej Ameryki Północnej, tworząc tzw. Konfederację Kanady.

Badacze kultury i historii Kanady wyróżniają kilka faz rozwoju kanadyjskiej polityki i tożsamości. Pierwszą jest faza wczesnego nacjonalizmu państwowego opartego na polityce dwukulturowości, w której główną osią konfliktu politycznego był antagonizm anglofońsko-frankofoński. Apogeum konfliktu stał się tzw. kryzys październikowy w 1970 r., czyli wprowadzenie stanu wyjątkowego w prowincji Quebec celem eliminacji separatystycznego Frontu Wyzwolenia Quebecu (FLQ, Front de la Liberation du Quebec), który w latach 1963–1970 przeprowadził serię zamachów terrorystycznych⁷. Przez pół wieku frankofoni dążyli do wystąpienia prowincji Quebec z kanadyjskiej federacji i utworzenia niepodległego państwa. Dwukrotnie w powojennym pięćdziesięcioleciu doprowadzali do przeprowadzenia referendum (w 1980 i 1995 r.), które zwolennicy frankofońskiej secesji przegrywali⁸. Konflikt quebecki wpłynął na ewolucję systemu politycznego Kanady, tak w sferze konstytucyjnej, jak i na wykreowanie kanadyjskiego modelu wielokulturowości, wieloetniczności i wielojęzyczności społeczeństwa⁹. Doświadczenia krwawej jesieni w Quebecu oraz rebelii plemienia Mohawków (tzw. Kryzysu Oka) w 1990 r. skłoniły anglofońskie większościowe elity do przyjęcia ideologii wielokulturowego projektu kanadyjskiej tożsamości. Dotychczasowy antagonizm anglofońsko-frankofoński miał zostać wyparty przez tożsamości (oraz antagonizmy) pomniejszych aktorów politycznych społeczeństwa kanadyjskiego (np. opór indiańskich społeczności Quebecu wobec dominacji kultury francuskiej, zwiększanie znaczenia diaspor azjatyckich, ukraińskiej etc.). Kanadyjska wersja multikulturalizmu nie dała w efekcie pożądanej z punktu widzenia władz federalnych stabilności i legitymizacji władzy. Wiele społeczności uświadomiło sobie siłę swych tradycji i uznało się za narody istniejące „poza federacją”, co oznaczało wzrost postaw opozycyjnych wobec rządu w Ottawie, zwłaszcza w społecznościach indiańskich oraz w kanadyjskiej Arktyce. Wobec fiaska kosmopolitycznego projektu, politycy i intelektualiści kanadyjscy coraz częściej odwołują się do formuły tzw. ładu postnacionalistycznego, opartego na społecznościach transnarodowych¹⁰. Jak pisze Monika Wichłacz – w myśl dominującego obecnie paradygmatu konstruktywistycznego i kulturowego postnarodowe „jednostki-we-wzajemnym-wygnaniu” mogą szukać związków wspólnotowych, ale nie na podstawie przywiązania do podwalin

⁷ Zob. R. Borkowski, *Krwawa Jesień FLQ w Quebecu – rozwój i upadek terroryzmu separatystycznego w Kanadzie*, [w:] *Czy zmierzch terroryzmu? Case studies i wnioski dla Polski*, red. R. Borkowski, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Oświęcimiu, Oświęcim 2008, s. 83–94.

⁸ Zob. idem, *Między separatyzmem a suwerenizmem – frankofoni Quebecu wobec systemu federalnego Kanady w drugiej połowie XX wieku*, „Gentes et Nationes” 2012, nr 5, s. 95–107; M. Kijewska-Trembecka, *Quebec i Quebecois: ideologia dążeń niepodległościowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007 oraz I. Wrońska, *Dokąd zmierza Quebec?*, „Phaenomena” 1996, t. 3, s. 143–152.

⁹ Zob. R. Majewski, *O instytucjonalizacji życia politycznego w Kanadzie*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Politologii Uniwersytetu Gdańskiego” 2009, nr 7, s. 171–186, jak również szerzej na temat kanadyjskiego ustroju: R. Radek, *System konstytucyjny Kanady*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2011.

¹⁰ Zob. *Państwo – naród – tożsamość...*, op. cit.

terytorialnych. Jest to swobodnie konfigurowana wspólnota wyobrażona, która może, ale nie musi posiadać trwałych, urzeczywistnionych więzi¹¹.

Nowy kierunek kanadyjskiego dyskursu tożsamościowego

Niewątpliwie można postawić tezę, że Kanada znajduje się obecnie w kolejnej fazie formowania narodowej tożsamości, która polega na poszukiwaniu własnego odpowiednika amerykańskiej religii obywatelskiej (*civil religion*). Ten rodzaj kreacji zbiorowego ładu pełnił szereg funkcji istotnych dla stabilności państwa i społeczeństwa. Należą do nich: funkcja integracyjna, funkcja legitymizowania władzy politycznej, funkcja kreowania i kultywowania tradycji narodowej, funkcja konsolacyjna oraz funkcja mobilizacyjna¹². W kanadyjskiej wersji religii obywatelskiej multikulturowy naród polityczny ma się zintegrować wokół mesjańskiego mitu podboju Północy. Ekspansja arktyczna i korzyści, jakie ma odnosić z jej przebiegu Kanada (powiększenie terytorium, zdobycie zasobów kopalin, kontrola nad arktycznymi szlakami żeglugowymi, mocarstwowe postawienie Kanady w jednym rządzie z USA i Federacją Rosyjską w sporze o terytoria arktyczne etc.), mają być jednym z istotnych elementów legitymizowania władz prowadzących racjonalną – w oficjalnym przekazie – politykę rozwoju kraju. Funkcji kreowania kultury i tradycji narodowej nie sposób zrealizować, z racji pluralizmu etnicznego i kulturowego Kanady oraz przeszłości historycznej pełnej antagonizmów (anglo-francuski, anglo-indiański etc.). Funkcja mobilizacyjna jest silnie powiązana z ideą ekspansji arktycznej, a jej realizacja związana z działaniami kanadyjskich sił zbrojnych na dalekiej Północy.

Kanadyjski establishment polityczny głosi od dawna opinię, że zdobycie kontroli nad częścią Arktyki jest obecnie najważniejszym kierunkiem kanadyjskiej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa¹³. Daleka Północ ma być istotną częścią, jak się to określa, „kanadyjskiej psychiki narodowej”, co uzasadniane jest odegraniem przez Kanadę kluczowej roli w historii regionu. W oficjalnych dokumentach państwowych Kanadyjska Północ (*Canadian North*) definiowana jest jako terytorium położone powyżej równoleżnika 55°N. W 1925 r. Ottawa wysunęła roszczenia do części Arktyki pomiędzy 60°W i 141°W długości geograficznej a biegunem północnym, nie są one jednakże uznawane przez społeczność międzynarodową. W politycznej retoryce kanadyjscy politycy szermują pojęciem obrony kanadyjskiej suwerenności i suwerennego panowania nad Arktyką oraz głoszą konieczność zbrojnego utrzymania

¹¹ Zob. M. Wichłacz, *Tożsamość i terytorium w perspektywie transnacionalizmu i postnacionalizmu*, [w:] D. Drałus, M. Wichłacz, *Nowoczesne formy patriotyzmu i nacjonalizmu w kontekście przemian współczesnych systemów społeczno-politycznych*, Wrocławskie Wydawnictwo Naukowe Atla, Wrocław 2014, s. 121–150.

¹² Por. S. Burdziej, *Religia obywatelska w Stanach Zjednoczonych*, Nomos, Kraków 2009, s. 136.

¹³ Zob. M. Jarocki, *Polityka Kanady wobec Arktyki*, „FAE Policy Paper” 2011, nr 26 oraz S.D. Grant, *Polar Imperative: A History of Arctic Sovereignty in North America*, Douglas and McIntyre, Vancouver–Toronto–Berkeley 2010; R.M. Bone, *The Canadian North. Issues and Challenges*, Oxford University Press, Toronto 2008.

należnych Kanadzie terytoriów¹⁴. Jednak kanadyjskie tereny arktyczne rozciągają się na obszarze blisko 4 mln km², pozostają niezaludnione i nie mają większego znaczenia gospodarczego.

W XXI wieku terytoria północne (*Far North*) zyskały jednak na znaczeniu w retoryce politycznej Ottawy, głoszącej postulat wzmacnienia polityki bezpieczeństwa państwa w suwerennym zwierzchnictwie nad Arktyką, co podyktowane było raczej względami ideologicznymi. Naczelnym hasłem politycznym jest slogan pochodzący z kanadyjskiej Strategii Północnej: „Nasza Północ, nasze dziedzictwo, nasza przyszłość” (*Our North, Our Heritage, Our Future*), przestrzeń Północy jest bowiem traktowana jako organiczne źródło narodowej odrębności, zauważa E. Sojka, podkreślając, że współcześnie stworzono mit Północy, kreujący w istocie postawę mesjanistyczną¹⁵. Społeczno-polityczny ruch Kanada na Pierwszym Miejsu (*Canada First Movement*) głosi kult nordyckości i wyższość społeczeństwa kanadyjskiego nad amerykańskim ze względu na męskie cechy narodowe Kanadyjczyków, takie jak zaradność, siła fizyczna, dzielność, odporność i wytrzymałość na trudy życia. Metaforyka „Północności” oparta jest na promowaniu natywistycznego poglądu na tożsamość narodową, który cieszył się popularnością po pierwszej wojnie światowej i odrzucał kontynentalizm oraz kosmopolityzm na rzecz czystego natywizmu, przepojonego znacznymi dawkami szowinizmu i determinizmu środowiskowego.

Współcześnie wyrazem kanadyjskiego programu ekspansjonizmu są coroczne arktyczne ćwiczenia wojskowe „Operation Nanook”, nazywane operacją suwerennościową (*Annual Sovereignty Operation*). Określenie takie występuje w dokumentach federalnych, m.in.: *Strategia Północna Kanady (Canada's Northern Strategy)* z 2007 r., *Arktyczna Polityka Zagraniczna (Arctic Foreign Policy)* z 2010 r., *Północny Plan Wsparcia Personelu Armii Kanadyjskiej (CF Northern Employment Support Plan)* z 2011 r. oraz *Wojskowa Koncepcja Arktyczna (Army Arctic Concept 2021)* z 2013 r. Celem tego rodzaju demonstracji siły i sprawności militarnej jest ukazanie zdolności władz Kanady do skutecznej ochrony swojej części Arktyki. Demonstrowanie kontroli powietrznej, lądowej oraz morskiej regionu ma wywierać na międzynarodowej oraz wewnętrznej opinii publicznej wrażenie ciągłego zwiększania kanadyjskiej obecności. Celem tej oraz wszystkich innych operacji o kryptonimach „N” (ich nazwy pochodzą z języków inuickich) jest demonstracja kanadyjskiej suwerenności oraz przygotowanie sił zbrojnych do szerokiego spektrum potencjalnych misji, a także integracja społeczności lokalnych kanadyjskiej Północy¹⁶.

W siłach zbrojnych Kanady rozwijana jest terytorialna formacja Kanadyjskich Rangersów (*Canadian Rangers, Ranger Canadienne*), odgrywająca daleko poważniejszą rolę polityczną aniżeli wojskową. Rangersi, którzy są często prezentowani w kanadyjskich masmediach i określani metaforycznie jako „oczy i uszy” (*Eyes and Ears*) w odległych częściach kraju, „obserwatorzy Północy” (*Watchers of the North*), „oko na

¹⁴ Zob. R. Borkowski, M. Lason, *Development of the Polar Armies – as a Tool of the Arctic and Antarctic Rivalry (Examples of Canada And New Zealand)*, „Miscellanea Oeconomicae” 2017, nr 4, cz. 2, red. M. Tomala, s. 255–266.

¹⁵ Zob. E. Sojka, *Twórczość polskiej diaspory w Kanadzie a kanadyjski dyskurs literacki. Prolegomena do współczesnych badań*, [w:] *Państwo – naród – tożsamość...*, op. cit., s. 284–334.

¹⁶ P.W. Lackenbauer, A. Lajeunesse, *The Canadian Armed Forces in the Arctic: Building Appropriate Capabilities*, „Journal of Military and Strategy Studies” 2016, Vol. 16 (4), s. 7–66.

Arktykę” (*Eye on Arctic*) oraz „żołnierze suwerenności” (*Sovereignty Soldiers*), pełnią rolę siły obronnej, jak również narzędzia ekspansji arktycznej¹⁷. Głównym zadaniem „patroli suwerenności” jest „pokazanie flagi” (*show the flag*), czyli polityczna demonstracja kanadyjskiej kontroli nad Arktyką. Rangersi wywodzą się ze społeczności rdzennych mieszkańców Północy, zarówno Indian, jak i Inuitów. P.W. Lackenbauer, autor monografii tej formacji, podkreśla, że są to „żołnierze-obywatele”, odbywający służbę w swoich rodzinnych stronach, którzy nie muszą poświęcać dla państwa i armii swej tożsamości kulturowej, politycznej ani społecznej. Mają do odegrania rolę kreowania propaństwowych postaw w rejonach, gdzie tradycyjnie dominowało opozycyjne nastawienie do władz federalnych¹⁸. Zważywszy historię dyskryminacji rdzennej ludności Kanady, polegającej na dążeniu do wyeliminowania przez anglofońską większość społeczności indiańskich oraz inuickich – jako odrębnych politycznie i kulturowo podmiotów, wykreowanie odpowiednio wysokiego potencjału społecznego zaufania we wspólnotach rdzennych narodów jest dla władz Kanady bardzo poważnym wyzwaniem. Polityka premiera Stephena Harpera zakończyła się w tym obszarze fiaskiem, z racji ogromnej niechęci rdzennych ludów do jego osoby oraz do polityki Konserwatywnej Partii Kanady, uosabiającej anglosaską dominację i złe praktyki przeszłości. Rdzenne narody poparły Liberalną Partię Kanady, wykazując się wyjątkowo wysoką frekwencją w ostatnich wyborach parlamentarnych. Premier Justin P.J. Trudeau powołał rządową Komisję ds. Prawdy i Pojednania, której zadaniem było zbadanie historii dyskryminacji Indian, Inuitów i Metysów. W raporcie podsumowującym jej pracę (*What We Have Learned: Principles of Truth and Reconciliation*) jednoznacznie określono przeszłość Kanady jako historię kolonizacji ludności rdzennej¹⁹.

Podsumowanie

Historia polityczna kanadyjskiej państwowości to w istocie dzieje konfliktów, rebelii i antagonizmów od czasu wojny brytyjsko-francuskiej oraz podejmowanych – nie tylko przez polityków federacji, ale *de facto* także przez europejskie mocarstwo – wysiłków na rzecz stabilizacji tego ogromnego kraju. Pamięć o wojnie, podboju i utracie niepodległości stała się mitem założycielskim społeczności frankofońskiej, bojkotującej anglosaskie porządki jako obce i narzucone. Pełna stabilizacja społeczna i polityczna nie jest możliwa bez respektowania praw wszystkich mniejszości narodowych i etnicznych. Choć na tle dziejów innych państw w historii Kanady było stosunkowo mało incydentów zbrojnych (powstania, terroryzm), to jednak trzeba uznać, że wieloletnie antagonizmy, powodowane kierunkami polityki prowadzonej przez Brytyjczyków i anglofońskie elity, spowolniły procesy rozwoju społecznego i gospodarczego kraju klonowego liścia. Obecnie podejmowane próby (re)konstrukcji tożsamościowej w dyskursie politycznym społeczeństwa kanadyjskiego mają na celu utrwalenie

¹⁷ Na temat kanadyjskiej ekspansji w Arktyce pisali m.in.: A. Lajeunesse, *Lock, Stock and Icebergs. A History of Canada's Arctic Maritime Sovereignty*, University of British Columbia Press, Vancouver 2016 oraz P. Pigott, *From Far and Wide: A History of Canada's Arctic Sovereignty*, Dundurn Press, Toronto 2011.

¹⁸ P.W. Lackenbauer, *The Canadian Rangers: A Living History*, UBC Press, Vancouver 2013, s. 19–23.

¹⁹ Zob. K. Wężyk, *Kanada – ulubiony kraj świata*, Warszawa 2017, s. 127.

konsensusu wobec trwałości ustroju federalnego i stabilności społecznej. Oparte są o dekonstrukcję tożsamości etnicznej jako nieważnej w nowoczesnym społeczeństwie zglobalizowanego świata, z drugiej strony natomiast bazują na idei nacjonalizmu politycznego i arktycznego ekspansjonizmu, wokół której ma się zogniskować propaństwowa lojalność obywateli, dając w efekcie nową formę świeckiej, kanadyjskiej *civil religion*. Egzystencjalne granice i krańce Kanady odzwierciedlają społeczeństwo, w którym liberalna wielokulturowość przeobraża się w synkretyczny pluralizm. Kanadę postrzegać trzeba nie jako „państwo narodowe” ani „naród upaństwowiony”, lecz wciąż jako „państwo znajdujące się w procesie unarodowienia”²⁰.

*Od wojny do postnacionalizmu –
kanadyjska tożsamość polityczna
jako ewolucja antagonizmów narodowościowych*
Streszczenie

Refleksja nad historią stabilizacji krajów, które przeżyły poważne konflikty zbrojne, może być istotna w rozważaniach na temat szans stabilizacji współczesnych obszarów pokonfliktowych. Kanada znajduje się w kolejnej fazie formowania narodowej tożsamości, która polega na poszukiwaniu własnego odpowiednika amerykańskiej religii obywatelskiej (*civil religion*). Obecnie podejmowane w dyskursie politycznym próby (re)konstrukcji tożsamościowej społeczeństwa kanadyjskiego mają na celu utrwalenie konsensusu co do trwałości ustroju federalnego i stabilności społecznej. Próby te z jednej strony oparte są na dekonstrukcji tożsamości etnicznej (jako nieistotnej w nowoczesnym społeczeństwie zglobalizowanego świata), z drugiej natomiast – na promowanych przez elity polityczne ideach nacjonalizmu politycznego i ekspansjonizmu w Arktyce. Kanadę postrzegać trzeba zatem nie jako „państwo narodowe” ani „naród upaństwowiony”, lecz wciąż jako „państwo znajdujące się w procesie unarodowienia”.

Słowa kluczowe: Kanada, stabilizacja, religia obywatelska, integracja społeczna, antagonizmy narodowościowe

*From war to postnationalism – Canadian political identity
as an evolution of national antagonisms*
Abstract

The reflection on the history of stabilization of countries that have experienced serious armed conflicts may be inspiring to consider the chances of stabilization of modern post-conflict areas. Canada is in the next phase of forming a national identity, which consists of searching for its own counterpart of the American civil religion. The current attempts at identity reconstruction of Canadian society in the political discourse are aimed at consolidating the consensus on the permanence of the federal system and social stability. These attempts are based, on the one hand, on the deconstruction of ethnic identity as unimportant in the modern society of the globalized world. On the other hand,

²⁰ Zob. B.S. Osborne, *Od rodzimych sosen do diasporycznych gęsi: umiejscawianie kultury, tworzenie dziedzictwa kulturowego, poszukiwanie*, „ER(R)GO. Teoria–Literatura–Kultura” 2008, nr 2 (17), s. 121–156.

political elites promote the ideas of political nationalism and expansionism in the Arctic. Therefore, Canada must be perceived not as a “national state” nor “nation nationalized”, but still as a “nation in the process of nationalization”.

Key words: Canada, stabilization, civil religion, social integration, nationality antagonisms

*От войны до постнационализма –
канадская политическая идентичность
как результат эволюции национальных антагонизмов*
Резюме

Размышления об истории стабилизации государств, переживших серьезные вооруженные конфликты, могут быть полезными в поисках возможностей стабилизации современных постконфликтных районов. Канада находится на таком этапе формирования национальной идентичности, который предусматривает поиск собственного аналога американской гражданской религии (civil religion). В настоящее время в политическом дискурсе отмечаются попытки ре(конструкции) идентичности канадского общества, направленные на консолидацию консенсуса касающегося постоянства федеральной системы и социальной стабильности. С одной стороны, эти попытки основываются на деконструкции этнической идентичности (как несущественной в современном обществе глобализированного мира), а с другой стороны – базируются на продвигаемых политической элитой идеях политического национализма и экспансии в Арктике. Таким образом, Канаду нужно рассматривать не как «национальное государство» или «национализированную нацию», но как «государство, находящееся в процессе национализации».

Ключевые слова: Канада, стабилизация, гражданская религия, социальная интеграция, национальные антагонизмы